

AZERBAIJAN SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ'NDE PROPAGANDA POSTERLERİ ÜZERİNDEN STALİN'İN LİDERLİK KÜLTÜNÜN İNŞASI

Sadık ÇALIŞKAN¹

ÖZ

Liderlik kültürü, bir kişinin kitle iletişim araçları kullanılarak, bulunduğu toplumda yüceltilmesi ve diğer insanlardan farklı bir pozisyonda konumlandırılmasını ifade etmektedir. Sovyetler Birliği, liderlik kültürünü egemenliği altında bulunan toplumlar üzerinde tahakküm kurmak için propaganda amaçlı kullanmıştır. Özellikle Sovyetler Birliği Komünist Parti genel sekreteri Josef Stalin döneminde, gerek Sovyetler Birliği'nde gerekse Sovyetler Birliği'nin etkisi altındaki Doğu Blok'u ülkelerinde Stalin'in liderlik kültürüne yönelik etkili şekilde propaganda faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde (ASSC) Stalin'in liderlik kültürünün propaganda posterleri üzerinden inşası incelenmiştir. Çalışma kapsamında Komünizm'in meşrulaştırılması sürecinde Stalin liderlik kültürü üzerinden hangi mesajların verildiğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışma kapsamında Stalin'in liderlik kültürünü konu alan propaganda posterleri, ABD'li dilbilimci Charles William Morris'in göstergebilim kavramları ışığında analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda Stalin liderliğindeki komünist rejimde Azerbaycan halkının ekonomik, toplumsal ve kültürel yönden refaha kavuştuğu ve toplum genelinde eşitliğin elde edildiğine yönelik propagandanın yapıldığı ortaya çıkarılmıştır. Bu şekilde Azerbaycan halkına, Stalin tarafından alınan kararların benimsetilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Propaganda, Liderlik Kültü, Stalin, Komünizm.

THE CONSTRUCTION OF STALIN'S PERSONALITY CULT THROUGH PROPAGANDA POSTERS IN AZERBAIJAN SOVIET SOCIALIST REPUBLIC

ABSTRACT

Leadership cult refers to the glorification of a person in the society and to be positioned in a different position from other people by using mass media. Soviet Union used personality cult for propaganda purposes to dominate the societies under its sovereignty. Especially, an effective propaganda activity regarding Stalin's leadership cult was made in the countries of Soviet Union and Eastern Block under influence of Soviet Union in the period of Soviet Union Communist Party general secretary Josef Stalin. The construction of personality cult of Communist Party secretary general of Soviet Union, Josef Stalin through propaganda posters in Soviet Socialist Republic of Azerbaijan (ASSC) was examined in this study. It was aimed to reveal which messages were given through Stalin's personality cult in the process of legitimizing Communism in the study. For this purpose, propaganda posters on Stalin's personality cult were analyzed in the light of semiotics concepts of US linguist Charles William Morris. As a result of the study, it was revealed to make propaganda that Azerbaijani people were prospered economically, socially and culturally and that equality was achieved throughout the society in the

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İletişim Fakültesi, sadik.caliskan@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6899-0424

communist regime led by Stalin. In this way, it was aimed that Azerbaijani people adopted the decisions taken by Stalin.

Keywords: Azerbaijan, Propaganda, Personality Cult, Stalin, Communism.

GİRİŞ

Sovyetler Birliği, 20. yüzyılda en etkili liderlik kültü propagandasını uygulayan ülkelerden biri olmuştur. Sovyetler Birliği'nin iki lideri Vladimir Lenin ve Joseph Stalin, kült liderlik propagandasında kitle iletişim araçları kullanılarak toplum genelinde yüceltilmiş ve efsanevi kişilikler haline getirilmiştir. Özellikle Stalin döneminde (1924-1953), Sovyet propagandası, farklı toplumlardan meydana gelen Sovyetler Birliği'nde Komünizm ideolojisini kitlelere benimsetmek, beş yıllık kalkınma planları^{2*} kapsamında gerçekleştirilen faaliyetlerde kitlelerin desteğini almak ve rejimin meşruluğunu sağlamak için liderlik kültü propagandasından yararlanmıştı. Sovyetler Birliği'ni meydana getiren 15 cumhuriyetten biri olan Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde (ASSC) de farklı kitle iletişim araçları üzerinden Stalin'in kült liderlik propagandası etkin şekilde kullanılmış, Azerbaycan toplumunda Stalin'e yönelik olumlu algılar inşa edilerek, Stalin'in söylemlerinin Azerbaycan halkı tarafından benimsenmesi amaçlanmıştır. Bu süreçte Sovyet propagandası, ASSC'de özellikle posterler üzerinden Stalin'i yücelten söylemlere yer vermiştir.

Uluslararası çalışmalar içerisinde siyasal ve kültürel konularda Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile ilgili akademik çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar içerisinde; Altstadt (1988), Dağlık Karabağ'ı; Tohidi (1996), cinsiyet, İslam ve milliyeti; Tohidi (1997), toplumsal cinsiyet, etnisite ve İslam'ı; Müller (2000a), Kürtleri; Müller (2000b), Kürtler ve Kürt dilini; Heyat (2014), Azeri kadınları; Hasanli (2014), 1954–1959 yılları arasında ulusal kimliği; Altstadt (2016), 1920-40 yılları arasında kültür politikalarını; Aliyeva (2019), Tatar Müslümanlarını ele almıştır.

Literatürde Stalin'in liderlik kültürünü inceleyen akademik çalışmalarda bulunmaktadır. Bu çalışmalar içerisinde de; Larson (1968), Stalin kültürünün bitişini;

² Stalin tarafından 1928 yılında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (Первая пятилетка) ile başlatılan ekonomik hedefler listesini oluşturmaktadır. Kalkınma planları çerçevesinde, kolektif tarım sistemi oluşturulmuş ve sanayi çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

Tucker (1979), kişilik kültürünün yükselişini; Zaslavsky (1979), Stalin kültürünün yeniden oluşumunu; Behrends (2004), Polonya ve Doğu Almanya'daki kültürünü; Ennker (2004), 1930'lu yıllarda Bolşevik yönetimi ve Kremlin ilişkisini; Plamper (2004), Stalin kültürü ve etnisiteyi; Davies (2004), 1930'lu yıllarda liderlik kültürünü; Kelly (2004), çocuklara yönelik liderlik kültürünü; Kelly (2005), çocuklar ve liderlik kültürünü; Jones (2006), 1953-1964 yılları arasında liderlik kültürünü; Strong ve Killingsworth (2011), kişilik kültürünün meşruiyet tekniğini; Apor (2014), Orta ve Doğu Avrupa'da Stalinist lider kültürünü; Pisch (2016), 1929-1953 yılları arasında Sovyet posterlerinde Stalin'in kişilik kültürünü incelemiştir.

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen literatür taramasında ASSC'de Stalin'in liderlik kültürü üzerine gerçekleştirilen herhangi bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan alandaki mevcut boşluktan hareketle çalışmada ASSC'de inşa edilen Stalin liderlik kültürü propagandasına ışık tutulması amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışma kapsamında ulaşılabilen konuyla ilgili tüm posterler içerisinden ASSC'de doğrudan Stalin'in liderlik kültürüne odaklanan ve Stalin liderlik kültürü propagandasında etkili bir şekilde kullanılan posterler göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Stalin'in liderlik kültürüne odaklanmayan ve farklı konular üzerine yoğunlaşan posterler çalışmaya dâhil edilmemiştir. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular üzerinden ASSC'de;

- Hangi söylemler üzerinden Stalin'in liderlik kültürü inşa edilmektedir?
- Azerbaycan halkı posterlerde nasıl yansıtılmaktadır?
- Stalin'in liderlik kültürü inşasında posterlerdeki göstergeler bağlamında Lenin'in rolü nedir?
- Liderlik kültürü ve Komünizm ideolojisi hangi açılardan ilişkilendirilmektedir? sorularına yanıt aranmaya çalışılmıştır.

Çalışma, ASSC'deki Stalin'in liderlik kültürüne ışık tutması, ASSC'deki Sovyet propagandası hakkında bilgi vermesi, Stalin'in liderlik kültürü üzerinden verilen propaganda mesajlarını ortaya çıkarması gibi nedenlerden dolayı alanda önem taşımaktadır.

1. Stalin Döneminde Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

Rusya'da 1917 yılında gerçekleşen Ekim Devrimi'nden sonra Vladimir Lenin liderliğinde yeni yönetim kurulmuş (Strachan, 2014: 306) ve Komünizm ideolojisi ülkede hakim olmaya başlamıştır. Lenin liderliğinde kurulan yeni yönetim, Almanya ve müttefiklerinin oluşturduğu İttifak Devletleri ile 3 Mart 1918 tarihinde Brest Litovsk Barış Antlaşması'nı imzalayarak, Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmiştir (Kaştan, 2018: 371). Rusya'nın savaştan çekilmesi ve başlayan Rus İç Savaşı (1917-1922), Rusya'nın egemenliği altında bulunan bazı bölgelerde otorite boşluğunun oluşmasına yol açmıştır. Bu süreçte Rusya'nın egemenliği altında bulunan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan, Rusya'dan bağımsızlığını ilan ederek, 1918 yılında Transkafkasya Demokratik Federatif Cumhuriyeti adında federatif bir devlet kurmuştur. 1918 yılında federatif devlet feshedilmiş ve 28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin (ADC) kurulduğu ilan edilmiştir.

ADC'nin ömrü uzun olmamış, Kızıl Ordu, 26 Nisan 1920 tarihinde Azerbaycan'a girerek, ADC'yi ortadan kaldırmış ve yerine 28 Nisan 1920 tarihinde Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (ASSC) kurulmuştur (Turan, 2019: 271). 12 Mart 1922 tarihinde Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan, Transkafkasya Sovyet Federal Sosyalist Cumhuriyeti (TSFSR) olarak adlandırılan ve 1936 yılına kadar sürecek olan birliği meydana getirmiştir. 30 Aralık 1922 tarihinde Sovyetler Birliği kurulmuş, ASSC de birliği meydana getiren ülkelerden biri olmuştur.

1924 yılında Lenin'in ölümden sonra Sovyetler Birliği'nin lideri olan Stalin döneminde ASSC'de ekonomik yönden kalkınma yaşanmıştır. Stalin, 1928 yılında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı yürürlüğe koymuş (Riasanovsky ve Steinberg, 2011: 537) ve Azerbaycan'da *kolhoz*^{3*}lar (колхоз) meydana getirmiştir. Kolhozlar ile Azerbaycan genelinde tarımın gelişimine öncülük edilmiş, Azerbaycan'da halkın doğrudan katılımı teşvik edilmeye çalışılmıştır. Diğer bir deyişle sosyalizmin kırsal kesimde uygulamasına geçilmiştir (Akifoğlu, 2017: 789). Stalin yönetimi, Azerbaycan'daki petrolün etkin bir şekilde kullanılmasını ve Azerbaycan petrolünden

³ Kolhoz, Rusça'daki kolektif tarımcılık (коллективное хозяйство) kelimelerinin kısaltmasıyla meydana getirilmiştir. Kolhozlar, Sovyetler Birliği'nde tarımda örgütlenen birlikleri tanımlamaktadır. Tarımsal üretimde toprağın mülkiyeti devlette olmakla birlikte çiftçiye kiralanmaktadır.

birlik içerisindeki tüm sınıai faaliyetlerden yararlanılmasını amaçlamıştır. Azerbaycan'da teknolojik alanda yaşanan gelişim, petrol üretiminin de doğrudan artmasına yol açmıştır. Zaman içerisinde Azerbaycan petrolü, Sovyetler Birliği'nin petrol üretimin önemli bir bölümünü oluşturmaya başlamıştır. Azerbaycan'ın petrol üretimi, ülkenin Sovyetler Birliği'ndeki ülkeler içerisinde sermaye yatırımı bakımından ön plana çıkmasını sağlamıştır.

Stalin, Azerbaycan genelinde Komünist Parti'nin etkinliğini arttırmaya ve merkezi otoritenin güçlenmesini sağlamaya çalışmıştır. Bu amaçla Stalin yönetimine karşı tehdit olarak nitelendirilen her türlü gurup, devlet kademelerinden tasfiye edilmeye ve sıkı denetim altında tutulmaya başlanmıştır. Sovyet yönetimi, Azerbaycan'da Komünist Parti'ye karşı dinsel ve milliyetçi söylemlerin hakim olmasını engellemeye çalışmıştır. Bu aşamada ülke genelinde Komünizm'e karşı olan dini ve milliyetçi gurupların varlık gösterilmesine izin verilmemiştir. Bu aşamada Sovyetler Birliği, Azerbaycan'da yeni bir ulusal kimlik inşa etmiş (Yılmaz, 2013: 55), Azerbaycan'da milliyetçi söylemlerin etkisinin kırılmasına çalışmıştır.

Azerbaycan'ın Sovyetler Birliği içerisindeki konumu İkinci Dünya Savaşı döneminde önem kazanmıştır. 22 Haziran 1941 tarihinde Nazi Almanyası Sovyetler Birliği'ni işgale başlamış (Macksey, 2012: 60) ve Azerbaycan petrolünden dolayı Azerbaycan'ı öncelikli hedeflerinden biri haline getirmiştir. Bu aşamada Nazi Almanyası, Sovyetler Birliği karşıtı propaganda yürütürken (Yılmaz vd., 2020: 448), Sovyetler Birliği de Nazi Almanyası'na karşı ülke içerisinde kitleleri harekete geçirmeye yönelik propaganda faaliyetine yönelmiştir. Alman orduları, savaş sırasında Kafkaslar'a kadar gelmeyi başarmış, buna karşın asıl hedefi olan Azerbaycan'ın başkenti Bakü'ye ulaşamamıştır. 1943 yılında Stalingrad Savaşı'nın Alman ordusunun teslim olmasıyla sonuçlanması (Keegan, 2016: 240), Alman ordularını Azerbaycan için tehdit oluşturmaktan çıkarmıştır. Savaş sırasında on binlerce Azerbaycanlı, Kızıl Ordu içerisinde yer alarak Alman ordularına karşı savaşmıştır.

Savaştan sonra Azerbaycan'da kalkınma devam etmiş, ülke hızlı bir şekilde kentleşme ve sanayileşme sürecine girmiştir. Azerbaycan'ın refah düzeyinin

yükselmesi, Stalin'in politikalarına mal edilmiş ve bu süreçte toplum genelinde Stalin'i yücelten propaganda faaliyetlerine girişilmiştir.

2. Liderlik Kültü ve Stalin'in Liderlik Kültünün İnşası

Liderlik kültürü, bir liderin toplum genelinde yüceltilerek, kendisine insanüstü vasıfların atfedilmesini ifade etmektedir. Liderlik kültüründe, lider kitleler nezdinde kahramanlaştırılmakta ve efsanevi bir kişilik haline getirilmektedir. Bu süreçte kitle iletişim araçları propaganda amacıyla etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Kült liderler, kitleler üzerinde mutlak bir otoriteye sahip olmakta ve aldığı kararlar tartışmasız olarak kabul edilerek uygulanmaktadır. Ülke içerisinde birlik ve bütünlüğün tesis edilmesinde kült liderler ön plana çıkarılmaktadır. Bu aşamada kült liderliğin oluşumunda propaganda kavramı önem kazanmaktadır. Kült liderlik ile propaganda iç içe geçen iki kavramı ifade etmektedir. Kült liderlerin toplum genelinde başarılı bir şekilde inşa edilmesinin temelinde sistemli şekilde yürütülen propaganda faaliyetleri yatmaktadır. Liderlik kültürü ile kitleler üzerinde kontrol kurulması amaçlanmakta (Goldberg, 1997: 72), kitlelerin kült liderlerin otoritelerini tanımaları, kült liderlere sadık olmaları, kült liderlerin aldığı kararlara kayıtsız uymaları istenmektedir.

20. yüzyılda Komünizm, Faşizm, Nazizm gibi farklı ideolojilerin Avrupa'da egemen olmasıyla birlikte liderlik kültürü kavramı önem kazanmaya başlamıştır. Diğer yandan kitle iletişim araçlarında yaşanan gelişmeler, liderlik kültürü propagandasının aynı anda milyonlarca kişiye ulaşmasını sağlamıştır. Totaliter yönetimlerde kült liderlik ön plana çıkmış (Leese, 2016: 217), özellikle bu dönemde liderlik kültürü propagandasının en yoğun olarak yapıldığı ülkelerden biri Almanya olmuştur. Almanya'da iktidarda bulunan Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi lideri Adolf Hitler, ülke genelinde Nazizm ideolojisi temelinde kült lider olarak inşa edilmiş, kendisi *der Führer* (Yöneten) unvanıyla Almanya'nın yegane lideri olarak ön plana çıkarılmıştır. Benzer şekilde İtalya'da iktidarda bulunan Ulusal Faşist Partisi lideri Benito Mussolini de Faşizm ideolojisi temelinde *il Duce* (Önder) unvanıyla kült lider olarak inşa edilmiştir.

Almanya ve İtalya'nın dışında kült liderlik propagandasının en yoğun olarak görüldüğü ülke Sovyetler Birliği olmuştur. Sovyetler Birliği'nde liderlik kültürü propagandası Komünizm ideolojisi temelinde gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde Almanya ve İtalya'nın aksine Sovyetler Birliği'nde yalnızca tek kişi üzerinden değil Sovyetler Birliği lideri Stalin ve Lenin ile Komünizm ideolojisinin temelini atan felsefeciler Karl Marx ve Friedrich Engels üzerinden kült liderlik propagandası gerçekleştirilmiştir. Buna karşın Sovyetler Birliği'nin varlığı boyunca (1922-1991) kült lider olarak ön plana çıkarılan isim Lenin olmuştur. Kült liderlik propagandası kapsamında Lenin'in heykelleri birliğin dört bir yanına dikilmiş, sözleri sloganlaştırılarak sürekli olarak kitlelerin zihinlerinde yer almasına çalışılmıştır. Ayrıca Lenin'e ait portreler resmi daireleri süslemiş, posterleri kamusal alanlara asılmış, resimleri ise paraların üzerine basılmıştır. Sovyet halkının her an Lenin'i yansıtan bir görsel veya bir söz ile karşı karşıya gelmesi amaçlanmış, bu şekilde Lenin'in Sovyetler Birliği'nde güçlü bir otorite olduğuna yönelik vurgu yapılmasına çalışılmıştır. İlerleyen süreçte Lenin ile birlikte Stalin'in de resim ve heykelleri ön plana çıkmaya başlamıştır. Stalin'in liderlik kültüründe, Stalin'in zamanını Sovyet halkına adadığına, Sovyet halkının huzuru, birliği ve refahı için çalıştığına yönelik propaganda yapılmıştır. Bu süreçte Stalin olmadan Sovyetler Birliği'nde ekonomik kalkınmanın gerçekleşmeyeceğine yönelik kitleler nezdinde algı oluşturulmaya çalışılmıştır (LaPorte ve Morgan, 2008: 125). Böylece Sovyetler Birliği için en uygun liderin Stalin olduğuna kitlelerin ikna edilmesi amaçlanmıştır.

Stalin'in 1924 yılında Sovyetler Birliği'nin başına geçmesinden sonra da Lenin'in liderlik kültürü propagandası sürmüştür. Buna karşın Stalin, Sovyet Birliği'nde Lenin'in liderlik kültürü ile birlikte kendi liderlik kültürünü de inşa etmeye çalışmıştır (Gazi vd., 2018: 26). Bu dönemde Lenin ve Stalin'in resimleri birlikte kitlelere sunulmuş, Stalin'in Lenin'inden sonra Komünizm ideolojine liderlik ettiğine yönelik algı oluşturulmuştur. Stalin'in liderlik kültürü propagandasında Stalin'in liderlik kültürü, ülkede kurduğu totaliter yönetim ile doğru orantılı olarak gelişmiştir. Özellikle *Büyük Terör*^{4*} (Большой террор) döneminde Stalin'in siyasi muhaliflerinin bastırılması sürecinde de Stalin'in kült liderlik propagandası ön plana çıkarılmıştır. Diğer yandan

⁴ *Büyük Terör*, diğer bir tanımıyla Büyük Temizlik, 1936-1938 yılları arasında Sovyetler Birliği'nde gerçekleşen tutuklamalar, tasfiyeler, polis araştırmaları vb. uygulamalara verilen genel isimdir.

bu dönem Sovyetler Birliği'nin askeri olarak güç kaybetmesine yol açmıştır (Reese, 1992: 71). Bu dönemde Sovyet halkı nezdinde Stalin, efsanevi bir kişilik olarak inşa edilmeye çalışılmış ve kitlelerin sorgusuz şekilde Stalin'in kararlarını uygulaması amaçlanmıştır. Stalin, Hitler ve Mussolini'nin aksine kendisini ön plana çıkaran bir unvan kullanmamış, Sovyetler Birliği'nde herkes için kullanılabilen *yoldaş* (товарищ) adıyla anılmıştır.

Stalin'in liderlik kültürüne yönelik propaganda faaliyetleri, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ni işgale giriştiği 1941 yılından itibaren yoğun bir şekilde sürmüştür. Savaş sırasında Sovyet propagandası, Sovyet halkının Alman ordularına karşı seferber edilmesinde Stalin'in söylemlerini ve görsellerini ön plana çıkarmıştır. Stalin'in Sovyetler Birliği'nin teslim olmayarak, son ana kadar Alman ordularına karşı savaşacağına yönelik açıklamaları ile birlik içerisinde vatansever duyguların ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu dönemde Sovyet propagandası, topyekûn seferberlik olgusunu Stalin üzerinden simgeleştirilmeye çalışmıştır. Özellikle Alman ordularının, Sovyetler Birliği'nin başkenti Moskova'nın banliyölerine kadar gelmesine karşın Stalin'in başkenti terk etmemesi, Stalin'in liderlik kültürü inşasında etkili bir şekilde kullanılmıştır. Stalingrad Savaşı'nda Almanya'nın yenilgisi (McNab, 2015: 182) ve Savaşın Sovyetler Birliği lehine sonuçlanmasıyla birlikte Stalin savaş kahramanı olarak kitlelere sunulmuştur. Stalin'in savaşta gösterdiği mücadele efsaneleştirilerek, Sovyetler Birliği'nin ders kitaplarına konu edilmiş, Stalin, Faşizm ideolojisine karşı Komünizm ideolojisinin kurtarıcısı olarak yansıtılmıştır.

1953 yılında Stalin ölümünden sonra Komünist Parti genel sekreteri Nikita Kruşçev olmuştur. Kruşçev'in döneminde *destalinizasyon*^{5*} sürecine gidilmiş (Dobson, 2005: 580) ve Stalin döneminde yapılan uygulamalar ağır şekilde eleştirilmiştir. Bu süreçte Stalin'in liderlik kültürü de sert biçimde eleştiriye maruz kalmıştır. Stalin'in liderlik kültürü amacıyla gerçekleştirilen propaganda faaliyetleri, "kişinin putlaştırılması" olarak değerlendirilmiş ve Stalin'in ölümünden sonra Stalin'in liderlik kültürünü ayakta tutan her türlü çalışmanın ortadan kaldırılmasına

⁵ Destalinizasyon (десталинизация), Sovyetler Birliği'nde Komünist Parti genel sekreteri Nikita Kruşçev dönemi ile başlayan Stalin'e ait uygulamaların eleştirildiği, Stalin'in kimi düşüncelerinin etkisizleştirildiği süreçtir. Bu dönemde Stalinizm olarak adlandırılan düşüncelerin tasfiye edilmesi amaçlanmıştır.

başlanmıştır. Stalin'in kişilik kültü resmi olarak kınanmıştır (Melnick, 1976: 129). Sovyetler Birliği Marşı'nda Stalin'in adına yer verilmesi nedeniyle, marş 1977 yılına kadar sözsüz çalınmış, 1977 yılında da Stalin ile ilgili bölümler çıkarılmıştır. Benzer şekilde bu dönemde ders kitaplarından da Stalin'in yücelten söylemler kaldırılmıştır. Destalinizasyon zaman içerisinde Stalin'in liderlik kültürünün Sovyetler Birliği içerisinde zarar görmesine neden olmuştur.

3. Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Stalin'in Kült Liderliğini Konu Alan Propaganda Posterlerinin Analizi

Çalışmada nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan gösterebilimsel analiz yöntemi kullanılarak incelemede bulunulmuştur. Gösterebilim, göstergeleri inceleyen bir bilim dalıdır. Gösterebilim, ilk zamanlar dilbilimin içerisine hapsolmuş (Gülada vd., 2019: 1086), buna karşın zaman içerisinde dilbilim, gösterebilimin bir alt dalı olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Ferdinand de Saussure ve Charles Sanders Peirce'in çalışmaları ile ön plana çıkmıştır (Arpa vd., 2019: 122). Posterler, Charles William Morris'in tarafından ortaya konulan sözdizimsel boyut, anlambilimsel boyut ve edimbilimsel boyut üzerinden analiz yapılmıştır (Karaca vd., 2019: 511). *Sözdizimsel boyut*, göstergelerin kendi aralarındaki bağlantılarını incelemektedir. İletişim sürecinde kaynağın vermek isteği mesajı oluşturabilmesi için göstergeleri ne şekilde kullandığı, ne şekilde dizimlediği açıklanmaktadır. *Anlambilimsel boyut*, doğrudan göstergeler üzerinden verilen mesajın ne olduğuna odaklanmaktadır. Kaynağın, kullandığı göstergeler yoluyla vermek istediği mesajlar çözümlenmektedir. *Edimbilimsel boyutta* da, iletişim sürecinde alıcıya odaklanılmakta, kaynağın alıcı üzerinde değişmesini istediği düşünce ve hareketlerin ne olduğu açıklanmaktadır. Morris, edimbilimi, sözdizim ile anlambilimin bütünleyicisi olarak ifade etmektedir (Rifat, 2013). Her üç boyutta göstergeler üzerinden kaynağın alıcıya hangi mesajı veya mesajları verdiği ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

4. Bulguların Değerlendirilmesi

Çalışmada ASSC'de Stalin'in liderlik kültü propagandasında kullanılan toplam sekiz postere ulaşılmış ve çalışma kapsamında ulaşılan sekiz poster gösterebilimsel olarak analiz edilmiştir. Çalışmada Morris'in gösterebilim kavramları üzerinden oluşturulan tablo çerçevesinde ilk olarak sözdizimsel boyutta

posterlerde göstergelerin nasıl dizimlendiği ortaya konulmuştur. Ardından anlambilimsel olarak posterlerde verilmek istenen asıl anlamlar açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak da edibilimsel boyutta Sovyet propagandasının Azerbaycan halkı üzerinde ne gibi değişimleri amaçladığı ortaya konulmuştur.

4. 1. Birinci Görsel

Birinci görsel, 1934 yılında hazırlanmıştır. Sözdizimsel boyutta incelendiğinde posterde Stalin'in petrol tesislerinin önünde olduğu bir resmine yer verildiği görülmektedir. Posterde Stalin, sağ elinin işaret parmağıyla petrol tesislerinde çalışan insanları işarete etmektedir. Posterde yer alan petrol tesisleri, kırmızı bir fonda yansıtılmaktadır. Posterin sağ üstünde de Rusça "*İleri, yoldaşlar, yeni zaferlere! Liderin talimatlarını izleyin*" yazısı bulunmaktadır.

Şekil 1. Birinci Görsel

Kaynak: (Tipolog, 2020)

Anlambilimsel açıdan analiz edildiğinde posterde yer alan petrol tesislerine ait görseller, Azerbaycan'daki petrol tesislerinin metonimi olarak kullanılmaktadır. Posterde petrol tesislerinin kırmızı fonda gösterilmesi ile Azerbaycan petrolcülerinin Sovyetler Birliği'ne ait olduğu mesajı verilmektedir. Nitekim posterde yer alan kırmızı renk, Sovyetler Birliği'nin bayrağını ve ideolojisini simgelemektedir. Stalin resminin, petrol tesislerinin içerisinde konumlandırılmasıyla birlikte Azerbaycan'daki üretimin Stalin'in kontrolü altında olduğu algısı oluşturulmaktadır. Poster üzerinden Stalin, "zafer" metaforu olarak kitlelere sunulmaktadır. Posterdeki yazılı kodlarda yer alan "*İleri yoldaşlar*" söylemi ile doğrudan Azerbaycan halkına hitap edilmektedir. Yoldaş kelimesiyle Komünizm ideolojisine atıfta bulunulmakta ve Azerbaycan halkının da Sovyetler Birliği'ni oluşturan halklardan biri olduğuna vurgu

yapılmaktadır. Edimbilimsel boyutta incelendiğinde posterde Azerbaycan halkının Stalin'in direktifleri doğrultusunda hareket etmesi gerektiği mesajının verildiği görülmektedir. Posterde özellikle "*Liderin talimatlarını izleyin*" şeklindeki yazılı kod üzerinden Azerbaycan halkının, Stalin'in talimatları doğrultusunda çalışması gerektiği aktarılmaktadır. Yazılı kodlar üzerinden Stalin liderliğinde çalışmanın, Azerbaycan halkına yeni zaferler getireceği iddia edilmektedir. Böylece Azerbaycan halkı nezdinde Stalin'in yönetimi yüceltilerek, Azerbaycan halkının Stalin'e yönelik bağlılığı arttırılmaya çalışılmaktadır.

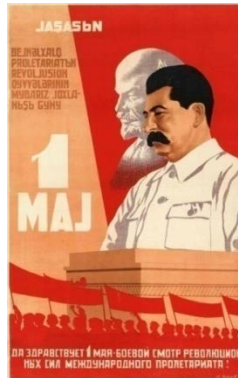
Tablo 1. Birinci Görsel

Sözdizimsel Boyut	Stalin ve petrol tesisleri
Anlambilimsel Boyut	Azerbaycan'da üretimin temelini Stalin oluşturmaktadır
Edimbilimsel Boyut	Azeri halkının Stalin'in talimatlarını yerine getirmesi gerektiği

4. 2. İkinci Görsel

İkinci görsel, 1938 yılında hazırlanmıştır. Sözdizimsel açıdan analiz edildiğinde posterde Lenin silüetinin önünde Stalin resmine yer verildiği görülmektedir. Posterde elinde kırmızı bayrak olan insanların Lenin'in önünde geçmekte olduğu yansıtılmaktadır. Kırmızı pankart taşıyan insanlar da posterde kırmızı silüet olarak aktarılmaktadır. Posterde Stalin'in görseli, pankart taşıyan insanlara göre devasa büyüklükte sunulmaktadır. Posterin sol üstünde Azerbaycan dilinde, altında da Rusça "*Yaşasın 1 Mayıs - uluslararası proletaryanın devrimci güçlerinin savaş günü*" yazısı bulunmaktadır.

Şekil 2. İkinci Görsel

Kaynak: (Saltlakeco, 2020)

Anlambilimsel boyutta incelendiğinde posterde Lenin'in liderlik kültürü üzerinden Stalin'in liderlik kültürünün inşa edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Posterde Lenin'in siyah beyaz olarak siluet şeklinde gösterilmesi ve hemen yanında renkli olarak Stalin'in resmine yer verilmesi ile Lenin'den sonra Stalin'in Azerbaycan halkının lideri olduğu mesajı verilmektedir. Poster üzerinden Stalin'in, 1924 yılında ölen Lenin'in fikirlerini yaşattığı ve onun izinden gittiği anlatılmaya çalışılmaktadır. Posterde kızıl pankartlar tutan kişiler, Azerbaycan halkının metonim olarak sunulmaktadır. Stalin'in resminin önünde geçmeleri ile Stalin'e bağlı oldukları ve Stalin'in liderliğini kabul ettikleri mesajı verilmektedir. Stalin'in resminin büyük gösterilmesi ile Stalin kitleler nezdinde yüceltilmekte ve diğer insanlardan farklı bir yere konumlandırılmaktadır. Bu aşamada posterde Stalin güç metaforu olarak kitlelere sunulmaktadır. Edimbilimsel açıdan analiz edildiğinde posterde Azerbaycan halkının Lenin gibi Stalin'in de talimatlarına uyması gerektiği mesajı verilmektedir. Stalin, Lenin gibi Komünizm ideolojisinin ve işçi haklarının savunucusu olarak kitlelere sunulmakta, bu nedenle poster üzerinden Azerbaycan halkının Stalin'e saygı göstermesi gerektiği aktarılmaktadır.

Tablo 2. İkinci Görsel

Sözdizimsel Boyut	Stalin, Lenin, kızıl pankartlar
Anlambilimsel Boyut	Stalin, Lenin'den sonra devrimci güçlere liderlik etmektedir
Edimbilimsel Boyut	Azeri halkının, Stalin'in liderliğine saygı göstermesi gerektiği

4. 3. Üçüncü Görsel

Üçüncü görsel, 1938 yılında hazırlanmıştır. Sözdizimsel boyutta incelendiğinde posterde Stalin'in resmi önünden geçmekte olan öğrenciler görülmektedir. Posterin fonun da Kızıl Ordu askerleri, bayraklar taşıyan Sovyet halkı, Sovyet uçakları ve Moskova'yı temsil eden yapılar resmedilmektedir. Posterde Stalin görseli diğer insanlara göre devasa büyüklükte yansıtılmaktadır. Diğer yandan posterde yer alan insanların mutlu olduğu gösterilmektedir. Posterin altında Azerbaycan dili ve Rusça "*Yaşasın büyük Stalin!*" yazısı bulunmaktadır.

Şekil 3. Üçüncü Görsel

Kaynak: (Redavantgarde, 2020)

Anlambilimsel açıdan analiz edildiğinde posterde Azerbaycan halkının Stalin'i sevdiği ve saygı gösterdiği mesajı verilmektedir. Posterdeki öğrenciler, askerler ve sivil halk Azerbaycan halkının metonimi olarak kullanılmaktadır. Posterde yer alan kişilerin Stalin'in çevresinde olmasıyla Azerbaycan halkının Stalin'in liderliğinde yönetilmekten mutlu olduğu algısı oluşturulmaktadır. Stalin'in büyük boyutta gösterilmesiyle, Stalin'in diğer insanlardan üst bir konumda olduğu mesajı verilmekte, Stalin'in Azerbaycan'daki liderliğine vurgu yapılmaktadır. Bu açıdan Stalin, posterde otorite metaforu olarak sunulmaktadır. Diğer yandan posterin arkasında yer alan uçak görselleri, Azerbaycan'daki teknolojik gelişmişliğin bir simgesi olarak kullanılmaktadır. Edibilimsel boyutta incelendiğinde posterde Stalin'in Azerbaycan'ın huzuru, barışı ve birliğinin teminatı olduğu algısı oluşturulmaktadır. Böylece Azerbaycan halkının ülkedeki huzuru ve birliği için Stalin'in liderliğinde hareket etmesi gerektiği mesajı verilmektedir.

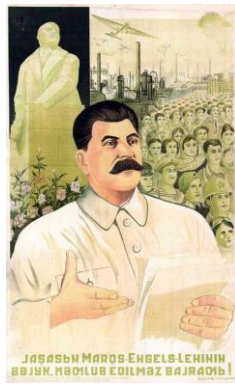
Tablo 3. Üçüncü Görsel

Sözdizimsel Boyut	Stalin, öğrenciler, askerler, siviller, uçaklar
Anlambilimsel Boyut	Azerbaycan halkı, Stalin'i sevmekte ve saygı göstermektedir
Edibilimsel Boyut	Azerbaycan halkının birliği ve huzuru için Stalin'e sadık kalınması gerektiği

4. 4. Dördüncü Görsel

Dördüncü görsel, 1938 yılında hazırlanmıştır. Sözdizimsel açıdan analiz edildiğinde posterin merkezine büyük bir Stalin resminin konumlandırıldığı görülmektedir. Stalin'in hemen arkasında da çiçekler içerisinde Lenin'e ait bir heykel resmedilmektedir. Posterin sağ üstünde ise fabrika, uçak, paraşüt, asker ve sivillerin görselleri yer almaktadır. Posterin altında Azerbaycan dili "*Yaşasın Marx'ın - Engels'in - Lenin'in büyük ve dokunulmaz bayrağı*" yazısı bulunmaktadır.

Şekil 4. Dördüncü Görsel

Kaynak: (Wordpress, 2020)

Anlambilimsel boyutta incelendiğinde posterde ideolojik söylemler üzerinden Stalin'in Azerbaycan toplumunda yüceltmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu aşamada hem görsel hem de yazılı kodlar üzerinden Stalin'in, Lenin'in fikirlerini izlediği ve onun düşüncelerini Azerbaycan toplumunda yaşattığı mesajı verilmektedir. Posterde Stalin'in, Lenin'in heykelinin hemen önünde olması ile Lenin'den sonra Stalin'in Komünizm ideolojisinin yeni temsilcisi olduğu algısı oluşturulmaktadır. Diğer yandan posterde yer alan sivil ve asker görselleri Azerbaycan halkının metonimi olarak ön plana çıkmaktadır. Bu süreçte posterdeki kişilerin Stalin'in arkasında olmasıyla Azerbaycan halkının Stalin'in liderliğinde hareket ettiği mesajı verilmektedir. Posterin arka planında yer alanda fabrika görselleri ise Azerbaycan'daki sanayinin metonimi olarak kullanılmaktadır. Posterdeki görseller genel çerçevede değerlendirildiğinde, Azerbaycan halkının Lenin'in izinden giden Stalin'in liderliğinde refaha kavuştuğu algısının oluşturulduğu görülmektedir. Bu açıdan posterde Stalin, liderlik metaforu olarak kullanılmaktadır. Çalışma

kapsamında incelenen diğer posterlerde olduğu gibi bu posterde de Stalin'in resminin diğer insanlara göre büyük boyutta resmedilmesi ile Stalin'in Azerbaycan toplumundaki liderliğine vurgu yapılmaktadır. Edimbilimsel açıdan analiz edildiğinde posterde Azerbaycan halkının Stalin'e bağlı olduğu algısı üzerinden Azerbaycan'daki herkesin Stalin'e sadık olması gerektiği mesajı verilmektedir. Bu aşamada poster üzerinden Stalin'in ülke genelinde meşruluğunun sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Diğer yandan posterde Lenin'e ve Komünizm ideolojisine bağlı olan Azerbaycan halkının Stalin'e de bağlı olması gerektiği çıkarımında bulunmaktadır.

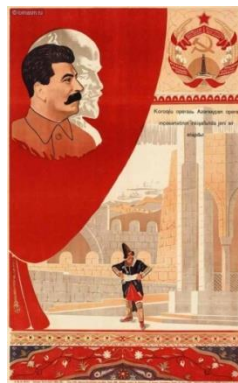
Tablo 4. Dördüncü Görsel

Sözdizimsel Boyut	Stalin, Lenin, askerler, siviller, fabrikalar
Anlambilimsel Boyut	Azeri halkının, Lenin'in fikirlerini savunan Stalin'i izlediği
Edimbilimsel Boyut	Lenin'e sadık olan kitlelerin Stalin'e de sadık olması gerektiği

4. 5. Beşinci Görsel

Beşinci görsel, 1939 yılında hazırlanmıştır. Sözdizimsel boyutta incelendiğinde posterde bir tiyatro sahnesine yer verildiği görülmektedir. Posterde yer alan tiyatro sahnesinin kırmızı perdesinde de Stalin'in resmine ve Stalin'in resminin hemen arkasında da Lenin'in silüetine yer verilmektedir. Posterin solunda ASSC'nin devlet armasının olduğu görülmektedir. Posterin sol üstünde "*Opera 'Koroğlu' - Azerbaycan operasının gelişiminde yeni bir aşama*" yazısı bulunmaktadır.

Şekil 5. Beşinci Görsel

Kaynak: (Tipolog, 2020)

Anlambilimsel açıdan analiz edildiğinde posterde Stalin'in Azerbaycan'daki kültürel gelişmelere destek verdiği mesajı verilmektedir. Posterde Stalin'in Lenin'in silüetinin önünde yer almasıyla, Lenin'in kültürel gelişmeye verdiği önemin Stalin döneminde de sürdüğü algısı oluşturulmaktadır. Posterde Lenin ve Stalin'in büyük boyutlarda resmedilmesi ile Azerbaycan'da sanatın Stalin'in kontrolü altında şekillendiği vurgusu yapılmaktadır. Stalin, çağdaşlık metaforu olarak kullanılmaktadır. Edimbilimsel boyutta incelendiğinde posterde Stalin, sanatsever ve sanatı destekleyen bir lider olarak kitlelere sunulmaktadır. Böylece Stalin'in sanata ve dolayısıyla Azerbaycan halkının kültürel gelişimine destek verdiği algısı oluşturulmaktadır. Bu nedenle Azerbaycan halkının Azerbaycan'da sanata destek veren Stalin'e minnet duyması gerektiği çıkarımı ortaya konulmaktadır.

Tablo 5. Beşinci Görsel

Sözdizimsel Boyut	Stalin, Lenin, tiyatro
Anlambilimsel Boyut	Stalin, sanatı desteklemektedir
Edimbilimsel Boyut	Sanatı destekleyen Stalin'e kitlelerin minnet duyması gerektiği

4. 6. Altıncı Görsel

Altıncı görsel, 1938 yılında hazırlanmıştır. Sözdizimsel açıdan analiz edildiğinde posterin merkezinde büyük bir Stalin görseline yer verildiği görülmektedir. Posterde Stalin'in sol elini göğsüne koyduğu resmedilmektedir. Stalin'in arkasında büyük bir kırmızı bayrağın, çevresinde de farklı etnik kıyafetler içerisinde insanların olduğu yansıtılmaktadır. Posterde bulunan insanların gülümsedikleri aktarılmaktadır. Posterin altında "*Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Stalin Anayasası'nın kabulü - ulusal bir tatil*" yazısı yer almaktadır. Posterde yer alan yazıların çevresinde de çiçeklerin olduğu görülmektedir

Şekil 6. Altıncı Görsel

Kaynak: (Live Journal, 2020)

Anlambilimsel boyutta incelendiğinde posterde farklı etnik yapılardan oluşan Sovyetler Birliği'nde Stalin'in birliği sağlayan kişi olduğu mesajının verildiği görülmektedir. Posterde yer alan kişiler, Sovyetler Birliği'nde farklı etnik yapıdan milletlerin metonimi olarak kullanılmaktadır. Stalin de, posterde birlik metaforu olarak kullanılmaktadır. Posterde yer alan kırmızı bayrak, Komünizm ideolojisini simgelemektedir. Stalin'in kırmızı bayrağın önünde olmasıyla, Komünizm ile Stalin özdeşleştirilmeye çalışılmaktadır. Posterde insanların mutlu olarak sunulması, Azerbaycan halkının Stalin yönetimi altında mutlu olduğu mesajını kitlelere vermektedir. Diğer yandan posterde Azerbaycan halkının, diğer Sovyet toplulukları ile aynı haklara sahip oldukları ve onlarla birlik oldukları algısı oluşturulmaktadır. Edimbilimsel açıdan analiz edildiğinde posterde Azerbaycan halkının birlik ve adalet içerisinde yaşaması için Stalin'in liderliğini kabul etmesi gerektiği mesajı verilmektedir. Diğer yandan Stalin olmadan Azerbaycan'da birlik ve bütünlüğün olmayacağı algısı inşa edilmekte, bu nedenle Azerbaycan halkının Stalin'i desteklemesi gerektiğine yönelik çıkarımda bulunmaktadır.

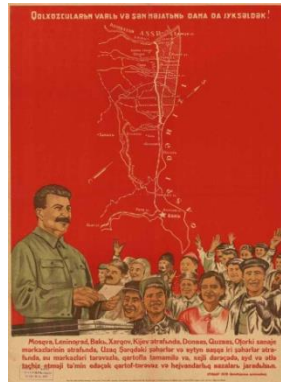
Tablo 6. Altıncı Görsel

Sözdizimsel Boyut	Stalin, siviller, kırmızı bayrak
Anlambilimsel Boyut	Stalin, farklı etnik yapılardan meydana gelen milletleri birleştiren ve adalet sağlayan kişidir
Edimbilimsel Boyut	Azeri halkının birlik ve adalet için Stalin'i desteklemesi gerektiği

4. 7. Yedinci Görsel

Yedinci görsel, 1939 yılında hazırlanmıştır. Sözdizimsel boyutta incelendiğinde posterde kırmızı bir arka fonda bir harita çizimine yer verildiği görülmektedir. Haritanın altında da el sallamakta ve gülümsemekte olan insan görselleri yer almaktadır. Posterin sağ altında da diğer insanlardan yüksek bir konumda Stalin resmedilmektedir. Posterde "*Kolektif çiftçiler için zengin ve mutlu bir yaşam seviyesini artıracacağız. Nüfusa daha iyi et, patates ve süt sağlamak için, Moskova, Leningrad, Kharkov, Bakü, Kiev, Kuzbass, Gorki'nin yanı sıra tüm küçük ve büyük yerleşimlerde et ve sebze pazarları oluşturmak gerekiyor*" yazısı bulunmaktadır.

Şekil 7. Yedinci Görsel

Kaynak: (Centremlm, 2020)

Anlambilimsel açıdan analiz edildiğinde posterde Stalin'in Azerbaycan'ın ekonomik kalkınmasının temel etkeni olduğuna yönelik mesajın verildiği görülmektedir. Posterde Stalin'in çevresinden bulunan kişiler, Azerbaycan halkının metonimi olarak kullanılmaktadır. Posterde yer alan kişilerin Stalin'in çevresinde olması, onu dinlemesi ve sevgi gösterilerinde bulunması ile Azerbaycan halkının Stalin'in liderliğinden memnun oldukları mesajı verilmektedir. Stalin'in posterde diğerlerinden üst bir pozisyonda gösterilmesi ile Stalin'in Azerbaycan halkı üzerinde olduğu algısı oluşturulmaktadır. Bu açıdan Stalin posterde otorite metaforu olarak ön plana çıkarılmaktadır. Edibilimsel boyutta incelendiğinde posterde Azerbaycan'da ekonomik reformların sürmesi ve refahın artması için Azerbaycan halkının Stalin'i ve Stalin'in aldığı kararları desteklemesi gerektiği yönünde mesaj verildiği

görülmektedir. Poster üzerinden Stalin olmadan Azerbaycan'da ekonomik refahın sürdürülemeyeceğine yönelik algı oluşturulmakta, bu yolla Azerbaycan halkının Stalin'e olan bağlılığının artırılması amaçlanmaktadır.

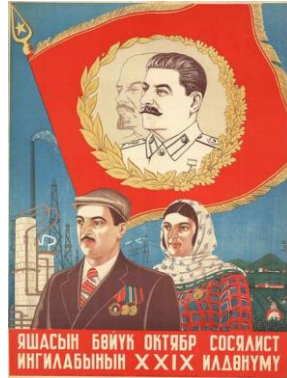
Tablo 7. Yedinci Görsel

Sözdizimsel Boyut	Stalin, siviller, harita
Anlambilimsel Boyut	Stalin, Azerbaycan genelinde refah sağlamaktadır
Edimbilimsel Boyut	Azeri halkının, ekonomik refahın sürmesi için Stalin'i desteklemesi gerektiği

4. 8. Sekizinci Görsel

Sekizinci görsel, 1946 yılında hazırlanmıştır. Sözdizimsel açıdan analiz edildiğinde posterde üzerinde Lenin silueti ve hemen önünde Stalin'in resmi bulunan bir görselin bulunduğu kırmızı bayrak görülmektedir. Kırmızı bayrağın altında da bir erkek ve bir kadın görseline yer verilmektedir. Posterde bulunan kişilerin üzerlerinde madalyaların olduğu yansıtılmaktadır. Posterin fonunda ise fabrika ve tarla görselleri resmedilmektedir. Posterin altında "*Yaşasın Büyük Ekim Sosyalist İnkılabı'nın 29. Yıldönümü*" yazısı bulunmaktadır.

Şekil 8. Sekizinci Görsel

Kaynak: (OP, 2020)

Anlambilimsel boyutta incelendiğinde poster üzerinden Stalin'in Azerbaycan'da efsanevi bir kişilik olarak inşa edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Posterin yayımlandığı tarihte İkinci Dünya Savaşı bitmiş ve Sovyetler Birliği, Nazi Almanyası ve müttefiklerine karşı savaştan galip çıkmıştır. Bu açıdan ele alındığında posterde yer alan kişilerin savaşta yararlılık gösteren Azerbaycan halkının metonimi

olduğu, göğüs hizalarında bulunan madalyaların da savaştaki yararlılıklarından dolayı kendilerine verildiği söylenebilmektedir. Posterde Stalin görselinin yanında zaferi simgeleyen defne çelenklerinin olması, Stalin'in İkinci Dünya Savaşı'nın yegane kahramanı olarak ön plana çıkmasını sağlamaktadır. Posterin arka planında yer alan fabrika ve tarla görselleri de Azerbaycan'da Stalin liderliğindeki üretimi temsil etmektedir. Bu açıdan poster üzerinden Stalin, hem savaş kahramanı, hem de Azerbaycan'daki ekonomik kalkınmanın mimarı olarak yüceltilmektedir. Stalin'in resminin, Lenin'in silüetinin önünde yer almasıyla da diğer posterlerde olduğu gibi Stalin'in, Lenin'in düşünceleri üzerinden hareket ettiği mesajı verilmektedir. Edimbilimsel açıdan analiz edildiğinde posterde Stalin'in savaştaki ve ekonomik kalkınmadaki rolünden dolayı Azerbaycan halkının kendisine minnet duyması gerektiği aktarılmaktadır. Stalin kitlelere Azerbaycan ve diğer Sovyet cumhuriyetlerinin kurtarıcısı olarak sunulmakta, bu yolla kitleler nezdinde yaşayan efsanevi bir kişilik olarak inşa edilmektedir. Stalin'in efsanevi kişilik olarak inşa edilmesiyle, Stalin'e karşı muhalefetin marjinalleştirilerek ortadan kaldırılması ve Stalin'in kitleler nezdinde güçlü bir destek elde etmesi amaçlanmaktadır.

Tablo 8. Sekizinci Görsel

Sözdizimsel Boyut	Stalin, Lenin, siviller, kıvı bayrak, fabrika
Anlambilimsel Boyut	Stalin, modern ve çağdaş bir Azerbaycan inşa etmektedir
Edimbilimsel Boyut	Azeri halkının, modern ve çağdaş Azerbaycan'dan dolayı Stalin'e minnet duyması gerektiği

SONUÇ

Çalışma kapsamında incelenen propaganda posterlerinde Stalin'in farklı konu ve içerikler üzerinden liderlik kültürünün inşa edilmeye çalışıldığı görülmüştür. Posterlerde Stalin'in görselinin Azerbaycanlılardan daha büyük resmedilip, ön plana çıkarılması ile Stalin, Azerbaycan toplumunda yüceltilmeye çalışılmıştır. Posterlerde genel olarak Stalin, "otorite", ve "güç" metaforları olarak kitleler sunulmuştur. Diğer yandan posterlerde Azerbaycanlıların Stalin'i sevdiği, ona sadık olduğu ve onun talimatları doğrultusunda hareket ettiklerine yönelik algı oluşturulmaya çalışılmış, bu yolla Stalin'in liderliğinin Azerbaycan genelinde meşruluğunun sağlanması

amaçlanmıştır. Azerbaycan'ın ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişiminin temelinde Stalin olduğu vurgulanmış, Stalin olmadan ülkede refahın sağlanamayacağı algısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu aşamada posterler yoluyla ülke genelinde gerçekleşen her türlü başarılı faaliyet doğrudan Stalin'in kişiliğine mal edilmiştir. Stalin'in farklı milletlerden bir araya gelen Sovyetler Birliği'nde birlik ve adaleti sağladığı iddia edilmiş, Sovyet toplumlarının huzur ve barış içerisinde yaşayabilmesi için Stalin'in liderliğine ihtiyaç duydukları kitlelere aktarılmıştır.

Posterlerde Lenin'in liderlik kültürü üzerinden Stalin'in liderlik kültürünün inşa edilmeye çalışıldığı görülmüştür. Çalışmada incelenen posterlerde Stalin'in görselleri ile birlikte Lenin'in de silüetleri ön plana çıkarılmış, bu yolla Stalin'in Lenin'in izinden gittiğine yönelik toplum genelinde algı oluşturulmaya çalışılmıştır. Sovyetler Birliği'nin kurucusu, Ekim Devrimi'nin lideri Lenin'in posterlerde Stalin'in hemen arkasında yer alması ile Lenin'e duyulan sevgi ve bağlılığın Stalin'e de gösterilmesi amaçlanmıştır. Diğer yandan posterlerde yer alan görsel ve yazılı kodlar üzerinden Komünizm ideolojisi ile Stalin'in özdeşleştirilmeye çalışıldığı görülmüştür. İnşa edilen liderlik kültürü üzerinden, Stalin'in Azerbaycan'da güçlü bir otorite teşkil ettiği ve Stalin'in mevcut otoritesinin de Komünizm ideolojisinin ülke genelinde var olması için kullandığına yönelik algı oluşturulmuştur. Bu şekilde Stalin'in, Lenin'den sonra Sovyetler Birliği'nde Komünizm ideolojisinin en büyük savunucusu olduğuna yönelik kitlelere mesaj verilmiştir.

Çalışmada Stalin'i konu alan Azerbaycan'daki propaganda posterleri genel çerçevede ele alındığında Stalin'in liderlik kültürü üzerinden Stalin yönetiminin birlik genelinde aldığı kararların meşrulaştırılmaya çalışıldığı ortaya çıkmıştır. Bu aşamada posterler üzerinden Azerbaycan halkının Stalin'i sevdiği ve bağlı olduğu şeklinde algı oluşturularak, Stalin karşıtlarının güçlenmesinin önüne geçilmesi ve kendisine yönelen her türlü karşıt söylemin marjinalleştirilerek ortadan kaldırılmasının amaçlandığı görülmüştür. Stalin'in liderlik kültürünün inşasının tamamen Komünizm ideolojisinin temelleri üzerinden gerçekleştiği saptanmıştır. Bu aşamada Stalin'in kitlelerin birliğini, eşitliğini ve refahı sağlayan ve kendini halkını adayın bir lider imajı üzerinden liderlik kültürünün meydana getirildiği ortaya çıkmıştır. Diğer yandan farklı ülkelerdeki liderlik kültürü inşalarından farklı olarak Stalin'in tanrısal bir otorite tarafından görevlendirildiğine yönelik herhangi bir mesajın verilmediği görülmüştür.

Çalışmada Stalin'in liderlik kültürünün ASSC'de propaganda posterleri üzerinden ne şekilde inşa edildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular, ASSC'de Stalin döneminde yürütülen propaganda faaliyetlerine ışık tutması bakımından önem taşımaktadır. Buna karşılık çalışma kapsamında yalnızca posterlerin incelenmesi ve elde edilen bulgular ışığında genellemelerde bulunulması çalışmanın temel sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu açıdan gelecek çalışmaların ASSC'de gazete, dergi, radyo vb. farklı kitle iletişim araçları üzerinden Stalin'in liderlik kültürünü incelemesinin alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKİFOĞLU, Vugar (2017). "Azerbaycan'da Milli Direniş (1917-1930)", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 57(2), s. 776-795.
- ALİYEVA, Sevinj İsrail (2019). "The Place of Tatar Muslims from Volga in the Framework of Educational Process in the Azerbaijan SSR in 1920s (from the Archives in the Republic of Azerbaijan)", *Minbar Islamic Studies*, 12(2), p. 388-420.
- ALTSTADT, Audrey L. (1988). "Nagorno-Karabagh—Apple of Discord in the Azerbaijan SSR", *Central Asian Survey*, 7(4), p. 63-78.
- ALTSTADT, Audrey L. (2016). *The Politics of Culture in Soviet Azerbaijan, 1920-40*. The United Kingdom: Routledge.
- APOR, Balázs (2014). *Sovietisation, Imperial Rule and the Stalinist Leader Cult in Central and Eastern Europe*. (Editors). Róisín Healy & Enrico Dal Lago, *The Shadow of Colonialism on Europe's Modern Past*, London: Palgrave Macmillan, p. 228-244.
- ARPA, Murat, DELİBALTA, Hüseyin, & YILMAZ, Alper (2019). Çocuk İşçiliğini Konu Alan Kamu Spotu Reklamlarının Göstergibilimsel Analizi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 9(2), s. 116-136.
- BEHRENDIS, Jan C. (2004). *Exporting the Leader: The Stalin Cult in Poland and East Germany (1944/45–1956)*. (Editors). Balázs Apor, Jan C. Behrends, Polly Jones, E. A. Rees, *The Leader Cult in Communist Dictatorships*, London: Palgrave Macmillan, p. 161-178.

CENTREMLM (2020). Yedinci Görsel, [http:// centremlm. be/](http://centremlm.be/) Le- XIXe- congres- du- PCUS- b- 1er- partie -la- signification- historique- du- XIXe, Erişim Tarihi: 16.02.2020.

DAVIES, Sarah (2004). Stalin and the Making of the Leader Cult in the 1930s. (Editors). Balázs Apor, Jan C. Behrends, Polly Jones, E. A. Rees, The Leader Cult in Communist Dictatorships, London: Palgrave Macmillan, p. 29-46.

DOBSON, Miriam (2005). "Contesting the Paradigms of De-Stalinization: Readers' Responses to One Day in the Life of Ivan Denisovich", Slavic Review, 64(3), p. 580-600.

ENNKER, Benno (2004). The Stalin Cult, Bolshevik Rule and Kremlin Interaction in the 1930s. (Editors). Balázs Apor, Jan C. Behrends, Polly Jones, E. A. Rees, The Leader Cult in Communist Dictatorships, London: Palgrave Macmillan, p. 83-101.

GAZİ, Mehmet Ali, ÇAKI, Caner & GÜLADA, Mehmet Ozan (2018). İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet Kült Lider Propagandasında Vladimir Lenin ve Joseph Stalin'in Sunumu. Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi, 1(2), s. 25-42.

GOLDBERG, Lorna (1997). "A Psychoanalytic Look at Recovered Memories, Therapists, Cult Leaders, and Undue Influence", Clinical Social Work Journal, 25(1), p. 71-86.

GÜLADA, Mehmet Ozan, GAZİ, Mehmet Ali, ÇAKI, Caner (2019). Nazi Propagandasının Ulusal Seferberlikte İdealize Ettiği Alman Genç Kızları: "Das Deutsche Mädel" Dergisi Üzerine İnceleme. Erciyes İletişim Dergisi, 6(2), s. 1079-1100.

HASANLİ, Jamil (2014). Khrushchev's Thaw and National Identity in Soviet Azerbaijan, 1954–1959, The United States: Lexington Books.

HEYAT, Farideh (2014). Azeri Women in Transition: Women in Soviet and Post-Soviet Azerbaijan, The United Kingdom: Routledge.

JONES, Polly (2006). "A Symptom of the Times": Assigning Responsibility for the Stalin Cult in the Soviet Literary Community, 1953–64, Forum for Modern

Language Studies, The United Kingdom: Oxford University Press, 42(2), p. 151-167.

KARACA, Mustafa, GAZİ, Mehmet Ali & ÇAKI, Caner (2019). 21. Yüzyılın Sosyal Güvenlik Sorunu Olarak Evsizler: 'Evsizler'i Konu Alan Reklam Kampanyaları Üzerine Göstergibilimsel Bir İnceleme. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (32), s. 505-527.

KAŞTAN, Yüksel (2018). "Alman Kaynaklarına Göre I. Dünya Savaşı'nda Ruslarla Almanlar Arasında Brest-Litovsk Barış Süreci Müzakereleri ve Barış Antlaşması", Journal of International Social Research, 11(60), s. 362-372.

KEEGAN, John (2016). İkinci Dünya Savaşı, (Çev: Samet Öksüz), İstanbul: Say Yayınları.

KELLY, Catriona (2004). Grandpa Lenin and Uncle Stalin: Soviet Leader Cult for Little Children. (Editors). Balázs Apor, Jan C. Behrends, Polly Jones, E. A. Rees, The Leader Cult in Communist Dictatorships, London: Palgrave Macmillan, p. 102-122.

KELLY, Catriona (2005). "Riding the Magic Carpet: Children and Leader Cult in the Stalin Era", The Slavic and East European Journal, 49(2), p. 199-224.

LAPORTE, Norman & MORGAN, Kevin (2008). 'Kings among Their Subjects'? Ernst Thälmann, Harry Pollitt and the Leadership Cult as Stalinization. (Editors). Norman LaPorte, Kevin Morgan, Matthew Worley, Bolshevism, Stalinism and the Comintern, London: Macmillan, p. 124-145.

LARSON, Thomas B. (1968). "Dismantling the Cults of Stalin and Khrushchev", Western Political Quarterly, 21(3), p.383-390.

LEESE, Daniel (2016). Rituals, Emotions and Mobilization: The Leader Cult and Party Politics. (Editors). Paul Corner, Jie-Hyun Lim, The Palgrave Handbook of Mass Dictatorship, London: Palgrave Macmillan, p. 217-228.

LIVE JOURNAL (2020). Altıncı Görsel, <https://dipifr1968.livejournal.com/671847.html>, Erişim Tarihi: 16.02.2020.

- MACKSEY, Kenneth John (2012). İkinci Dünya Savaşı'nda Askeri Hatalar, (Çev: M. Tanju Akad), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- MCNAB, Chris (2015). Hitler'in Ordusu, Nazi Savaş Makinesinin Tarihi, 1939-1945, (Çev: Okan Doğan), İstanbul: Timaş Yayınları.
- MELNICK, A. James (1976). "Soviet Perceptions of the Maoist Cult of Personality", *Studies in Comparative Communism*, 9(1-2), p. 129-144.
- MULLER, Daniel (2000a). "The Kurds of Soviet Azerbaijan, 1920-91", *Central Asian Survey*, 19(1), p. 41-77.
- MULLER, Daniel (2000b). "The Kurds and the Kurdish Language in Soviet Azerbaijan according to the All-Union Census of December 17, 1926", *Journal of Kurdish Studies*, 3, p. 61-84.
- OP (2020). Sekizinci Görsel, [https:// www. ourbaku. com/ index. php /% D0 %A4 %D0 %B0 %D0 %B9 %D0 %BB: Prizyv\)_ 1946. jpg](https://www.ourbaku.com/index.php/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Prizyv)_1946.jpg), Erişim Tarihi: 16.02.2020.
- PISCH, Anita (2016). *The Personality Cult of Stalin in Soviet Posters, 1929–1953: Archetypes, Inventions and Fabrications*, Australia: ANU Press.
- PLAMPER, Jan (2004). Georgian Koba or Soviet 'Father of Peoples'? The Stalin Cult and Ethnicity. (Editors). Balázs Apor, Jan C. Behrends, Polly Jones, E. A. Rees, *The Leader Cult in Communist Dictatorships*, London: Palgrave Macmillan, p. 123-140.
- REDAVANTGARDE (2020). Üçüncü Görsel, [http:// redavantgarde. com/ en/ collection/ show- collection/ 1618- glory -to- great -stalin- .html? languageId =1](http://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/1618-glory-to-great-stalin-.html?languageId=1), Erişim Tarihi: 16.02.2020.
- REESE, R. Roger (1992). "The Impact of the Great Purge on the Red Army: Wrestling with Hard Numbers", *The Soviet and Post-Soviet Review*, 19(1), p. 71-90.
- RIASANOVSKY, V. Nicholas ve STEINBERG, D. Mark (2011). *Rusya Tarihi*, (Çev: Figen Dereli), İstanbul: İnkılap Yayınları.

- RİFAT, Mehmet (2013). Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü: Kavramlar, Yöntemler, Kuramcılar, Okullar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- SALTLAKECO (2020). İkinci Görsel, [http:// saltlakeco. com/ 1938- soviet- communist- stalin -lenin- propaganda- poster- real- canvas- art- print/](http://saltlakeco.com/1938-soviet-communist-stalin-lenin-propaganda-poster-real-canvas-art-print/), Erişim Tarihi: 16.02.2020.
- STRACHAN, Hew (2014). Birinci Dünya Savaşı, (Çev: Ümit Hüsrev Yolsal), İstanbul: Say Yayınları.
- STRONG, Carol & KILLINGSWORTH, Matt (2011). "Stalin the Charismatic Leader?: Explaining The 'Cult of Personality' as a Legitimation Technique", Politics, Religion & Ideology, 12(4), p. 391-411.
- TIPOLOG (2020). Birinci Görsel ve Beşinci Görsel, [https:// tipolog. livejournal. com/ 76587. html](https://tipolog.livejournal.com/76587.html), Erişim Tarihi: 16.02.2020.
- TOHIDI, N. (1996). Soviet in Public, Azeri in Private: Gender, Islam, and Nationality in Soviet and Post-Soviet Azerbaijan. Women's Studies International Forum The United Kingdom: Pergamon, 19(1-2), p. 111-123.
- TOHIDI, Nayereh (1997). "The Intersection of Gender, Ethnicity and Islam in Soviet and Post-Soviet Azerbaijan", Nationalities Papers, 25(1), s. 147-167.
- TUCKER, Robert C. (1979). "The Rise of Stalin's Personality Cult", The American Historical Review, 84(2), p. 347-366.
- TURAN, Refik (2019). "Sovyet Resmi Tarihçiliğinde Müsavatçılara ve Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ne Yaklaşım", Turkish History Education Journal, 8(1), s.263-289.
- WORDPRESS (2020). Dördüncü Görsel, [https:// dilqemehmed. wordpress. com /2014 /04/ 28/ musavatin- %C9 %99 leyhin %C9 %99- yazilan- asiq- seirl %C9 %99ri/](https://dilqemehmed.wordpress.com/2014/04/28/musavatin-%C9%99leyhin-%C9%99-yazilan-asiq-seirl-%C9%99ri/), Erişim Tarihi: 16.02.2020.
- YILMAZ, Mehmet Barış, ÇAKI, Caner & GAZİ, Mehmet Ali (2020). Nazi Almanyası İşgalindeki Sırbistan'da Antisemitist Propaganda Faaliyetleri. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(2), s. 441-450.

ÇALIŞKAN, Sadık (2020). Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Propaganda Posterleri Üzerinden Stalin'in Liderlik Kültürünün İnşası, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-gifder), 8 (2), 984-1010

YİLMAZ, Harun (2013). "The Soviet Union and the Construction of Azerbaijani National Identity in the 1930s", Iranian Studies, 46(4), p. 511-533.

ZASLAVSKY, Viktor (1979). "The Rebirth of the Stalin Cult in the USSR", Telos, 1979(40), p. 5-18.